

"ÇOCUK GÖZÜ" İLE "ÇAY"IN İLETİŞİMSEL ÖNEMİ VE TOPLUMSAL BAĞLAM 1

Öğr.Gör. Dr. Nilüfer ÖCEL*

The Communicational Importance and Social Context of "Tea" For Children

The article concentrates on the importance of tea as a drinking habit forming social contexts and communication environments. The opportunities that the habit provides for the family and intimate communication occasions are wholly different from that of the contexts full of the strangers and guests. The child recognising the value of tea in his/her daily life, concentrates on modelling it in the playing atmosphere pretending to be the hosts or guests.

The importance of tea for children is highly related with the importance of the child in the society. The identity of the child in the society shows great differences ranging from the minor to the major roles in local areas. Turkey, having half of its population under 18, is a very interesting country to observe the relationship

---

1 Marmara Üniversitesi Türk Dili Eğitimi Bölümü, Göztepe Kampüsü, Uluslar arası
Çay Konferansı, 7-9 Kasım 2001

* Öğr.Gör.Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Tv ve Sinema Bölüm

of tea and children. As for the general tendency, tea is an adult's drink in many parts of the country not a child's drink. It seems that today's children would shape the future of the tea drinking habits either through their production or consumption degrees. The social identity of the child in a way modifies his/her identity in communication.

It is important to know how the children see tea in the society. Some children see it belonging to an authority and males. Some of them associate tea with women and being talkative. For most of the children tea has something to do with the guests and strangers and that's why they don't like it. For some others tea is for the family and it helps to establish a homely atmosphere. The article concentrates on the answers given for a questionnaire for 50 children of 3-5 years old trying to draw conclusions on how children see the tea and tea drinking habits in their childish world. A vast majority of children put the tea in a very communicative atmosphere recognising its values for speech-act theory and believe that tea drinking requires politeness.

.....

Çayın Önemi

Çay nedir? Değişik ulusların farklı "çay" tanımları olmasına karşın çay dünyanın en popüler içkisidir. Çay bitkisinin 2000 yıl kadar önce Çinliler tarafından yetiştirildiği düşünülmektedir. Buna karşın, bitkinin farklı kültürler tarafından kabul görmesi çok daha sonra gerçekleşmiştir, örneğin Avrupa'ya kahveden sonra geldiği bilinmektedir. Buna karşın, 18.yy'dan başlayarak tüm dünyada,

Avrupa'da bile çay tüketiminin hızla yayıldığı görülmektedir. Bitki türü olarak değişik çay tipleri bulunmasına karşın, bunların genel olarak siyah ve yeşil olmak üzere iki grupta toplanmaları söz konusudur.

Çay denildiğinde,

- a) Çay yapımında kullanılan bitkilerin genel adı
- b) Çay yapımında kullanılan çay bitkisi
- c) Çay yapılmak üzere toplanıp işlemden geçirilmiş (kurutulmuş, parçalanmış, çeşitli çaylarla harmanlanmış, aromalarla tatlandırılmış) madde
- d) Üzerine sıcak su eklenerek içecek haline getirilmiş sıvı anlaşılmaktadır.

Genelde çay, özenle toplanıp kurutulmuş çay yapraklarının üzerine kaynayan sıcak su dökülerek yapılan bir çeşit içecek olarak tanımlanabilir. Toplumlar, "çay" kültürü ve alışkanlıkları göz önünde bulundurulduğunda, çayın hem üretim hem de tüketim aşamalarında farklılıklar gösterebilmektedir. Üretim aşamasında, örneğin, çayın yapraklarının toplanış, işleniş ve demleniş biçimindeki farklılıklara karşın, tüketim aşamasında da çayın demlenme biçimi, çay içiminde kullanılan araç gereç ve çayın içilme biçimindeki farklılıklar göz önünde bulundurulabilir. Örneğin, Türkler çayı, iki demlikle demlemekte, üst demlikte bulunan kuru çay yapraklarının üzerine alt çaydanlıktaki kaynayan suyu dökerek, birkaç dakika demlenmesini sağlamak ve daha sonra ince cam bardaklara bir miktar demlikteki çaydan bir miktar da kaynamakta olan sudan ekleyerek şeker eşliğinde servis yapmaktadır. Geneide Türk toplumunda çayın "tavşan kanı" renginde olması arzu edilir.

Öte yandan örneğin İngilizlerin tek bir demlikte çay demledikleri ve kaynayan suyla demlenmesinden sonra 3-5 dakika içinde büyük porselen fincanlara dökülerek genellikle süt ile ya da limonla birlikte servis yapıldığı bilinmektedir. Yine İngiliz toplumunda Çayın farklı bir öneminin olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Öyle ki, 1840'lardan sonra genellikle saat 16:00 sıralarında sunulan sütlü ve şekerli çayın yanında küçük unlu mamüllerle ve aperatiflerle birlikte ikram edilen çay böylelikle bir "öğün" e adını vermiş olmaktadır. Çinlilerin ise daha küçük ve kulpsuz genellikle metalden üretilmiş bardaklarda çay içtikleri bilinmektedir. Gün boyunca çok fazla çay tüketmeleri nedeniyle çayın demlenmesi ile içilmesi arasında çok kısa bir zaman geçmesine dolayısı ile "açık" çay tüketimine önem verdikleri de bilgilerimiz arasındadır. Günlük yaşamdaki hızlı tempoları ile tanınan Amerikalıların ise çay içme ve sunumu konusuna katkıları ise hızlı demlenmeyi ve tek kullanımı amaçlayan "poşet çay" ve sıcak havalarda şekerli, limonlu ve buzlu servis yapılan "buzlu çay" kavramı ile olmuştur denilebilir.

Her kültürün kendi özünde getirmiş olduğu ve gelecek nesillere aktardığı olgular arasında, yeme içme alışkanlıkları da bulunmaktadır. Dünyada genel olarak son yıllarda hakim olan görüş "You Are What You Eat!" yani "Ne Yiyorsanız, O'sunuz" görüşüdür. Medyadan da takip ettiğimiz gibi, sağlık açısından son yıllarda yiyecekler yolu ile yaygınlaşan ölümcül hastalıklardan ya da fiziksel ve kültürel asimilasyon örneklerinden uzun örnekler vermek olası.

Ortak bir yaşantı birliği, bir kültürü, birlikte yaşama amacı olan, aynı dili konuşan bireylerden oluşan "Toplum", inançlarını paylaşan

ve belli bir sistem içinde yönetilip bir arada yaşayan insanlardan oluşmaktadır. Değişik toplum yapıları, değişik yaşam biçimlerini ve inançları beraberinde getirmekte, değişik yaşam biçimleri de bireylerde farklı olguların ortaya çıkmasını, belli alışkanlıkların, tutum ve davranışların oluşmasını sağlamaktadır. Genelde bu tutum ve davranışların kazanıldığı, bireylerin topluma hazırlandığı kurum "aile"dir. Her toplum ve tarihin farklı devirlerinde tüm toplumlar "aile" kavramını önemsemişlerdir. Çocuk ve iletişim ilişkisini uygulamalı alanda birleştiren en etkili etmen olarak aile, çocuğun iletişim ortamları ile olan ilişkisinin kurulması kadar, çocuğun bu ortamındaki işlevinin de oluşturulmasında ve ortaya konmasında bir anlamda bir ayna görevini üstlenmektedir.

Bireysel değerlerin toplum değerleri ile biçimlendirilmesi yalnızca düşünsel açıdan, kültürel ve sosyal açıdan değil, aynı zamanda pratik yaşamsal konular açısından da bireyi yönlendirir durumdadır. Burada didaktik bir toplumsal öğretilen çok, bir özümseme söz konusudur. Toplumun değerleri, yaşama bakış açısı, yaşamdan beklentileri bireyler tarafından küçüklükten başlayarak özümsemekte ve bireysel yaşamın temelini oluşturmaktadır. Daha sonraki yaşlarda gelişen, başka kültürlerin araştırılması, tanınması ile genişleyen bu temel nokta bireyin yaşamındaki önemini asla yitirmeyen onun kişiliğine, temel kimliğine ve daha sonra edindiği kimliklere işleyecek ve yaşamın her döneminde değişen ve gelişen alışkanlıklarına uyum sağlayacak denli temel ve kalıcıdır.

İletişimin söz konusu olduğu herhangi bir çalışma temelinde toplumu ele almak, gözlemlemek, toplumun bazı öğeleri üzerinde

yoğunlaşarak bunlardan gerekli verileri toplamak ve bunları yorumlayarak toplumu ve iletişimi daha iyi kavramak durumundadır. Herhangi bir çalışmanın toplumu göz önünde bulundurmadan, belli bir toplum türünü odaklamadan yapılması olası değildir. Her çalışmanın özünde var olan bu kavramı tam olarak anlamak için çağın dinamiklerinin, toplumu oluşturan öğelerin ve bu öğelerin birbirleri ve çağın dinamikleri ile olan ilişkilerinin tüm yönleri ile göz önünde bulundurulması ve gözlemlenmesi gerekmektedir.

Bir bitki olarak "Çay" ve beslenme alışkanlığı açısından "çay içme" eylemi, Türk kültüründe oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Çayın öneminin kavranabilmesi için hem iletişim açısından hem de ekonomik açıdan üretim-tüketim ilişkisinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ekonomik olarak üretim açısından bakıldığında, çay bitkisinin hem ülkemizin toplam yüzölçümünün çeyreğinde yetişen bir bitki olması hem de yetiştiği ve işlendiği yöredeki insanların temel geçim kaynağı olması sebebiyle ekonomik ve sosyal açıdan önemli bir ürün olduğunu görmekteyiz. Yine ekonomik olarak tüketim açısından bakıldığında ise yurdumuzun genelinde bir çay tüketimi olduğu söylenebilir. Özetle çay, hem toplumsal, kültürel ve ekonomik açıdan önemlidir. Bununla karşılaştırılamayacak denli bir başka önemli işlevi ise toplumda "iletişimsel ortam oluşturulması" ve "kültürel bir bağlam sunması" açısından yüklenmektedir.

İletişimsel açıdan üretim ve tüketim olgusu çay bağlamında incelendiğinde, çayın söz konusu olduğu ya da çay içme eyleminin gerçekleştirildiği her bir iletişim ortamı, iletişimsel

açından hem bir üretimi hem de tüketimi gündeme getirmektedir. Değişik iletişim biçimleri ile farklı sunum ve iletişim ortamları değerlendirildiğinde, bunların oluşturduğu çay içme tektiplerine ulaşılabilir. Ancak, bunlar, bireyler arası ve ortamlar arası farklılıklar nedeniyle asla aynıları yinelenemeyecek olan tektiplerdir. Burada tektipleşen, (sterotipleşen) olgu ancak iletişim stratejileridir yine de bu tektipleşmenin pek çok değişkesi bulunmaktadır.

Bu çalışmanın konusu olan "Çocuk ve Çay" iletişimi olgusu da temelde toplumu, aileyi ve çocuğu sorgulamak zorundadır. Çünkü iletişim biçimleri ve iletişim ortamlarında karşılaşılan, toplumun sürekliliğini sağlayan bir varlık olarak "çocuk" toplumda bulunmaktadır. Çocuğun çay ile hangi iletişim ortamlarında, hangi düzlemde, ne sıklıkta, hangi şartlar altında karşılaştığı, aralarındaki ilişkinin kavranması, çocuğun çay ile ilgili gözlemlerine, iletişime ve iletişim biçimlerine bakış açısının belirlenmesi, çayın çocuk gözüyle konumlandırılması açısından son derece önemlidir.

Yetişkinler açısından çay, temelde beslenme alışkanlığı olarak benimsenen bir içecek olmasına karşın, daha çok keyif veren bir değer olarak algılanmaktadır. Yetişkinler arasında sohbet ortamı oluşturmak, var olan ortamı yumuşatmak, sıcaklık ve samimiyet gösterisi olarak çay sunumu bireysel bir değer gösterisi anlamı taşımaktadır. Bireylerin çay maddesinin kendisine verdikleri önemin yanı sıra, konuğun ağırlanması sırasında ikram edilen çay ve çayın ikram biçimi de oldukça önemlidir. Evde çayın konuğa sunulduğu ortam önemlidir. İşyerinde ise çay daha çok bir dinlenme molası işlevini yüklenmekte, ya da sıkıcı ortamların ferahlatılması amacını taşımaktadır. İşyerinde bireylerin çayı

kendilerinin alma biçimleri ile konuklarına ikram etme ve sunma biçimleri de farklılıklar göstermektedir.

Çocuğun Önemi

Günümüzde iletişimsiz bir yaşamın düşünülmesi olanaksızlaşmıştır. Bu olanaksızlık, yalnızca gelişen ve bireyleri gitgide kaçınılmaz bağlarla kucaklayan teknolojik değişimlerin sonucu olarak değil, insanın kendisini ifade etme zorunluluğunun doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm aktarım ve anlatım biçimleri toplumun belli kesimlerini hedeflemek, bildirilerini bu hedeflere göre oluşturmak ve düzenlemek, onlarla iletişim kurulabilecek en uygun biçimde anlatılarını aktarmak durumundadırlar. "Çay" da gerek bir iletişim oramı yaratması gerekse yaratılan iletişim ortamlarını belli açılardan biçimlendirmesi ve sözlü dilin yanı sıra sembolik bağlamda da iletişime eşlik eden dil ötesi, dil üstü öğeler sunması nedeniyle, önemli işlevler yüklenmektedir.

Öte yandan, toplumun bir parçası olarak gerek sözel, gerek görsel gerekse yazınsal iletişim biçimlerinde karşımıza çıkan çocuk öğesi de, iletişimin kaçınılmaz bir kitlesi konumunda incelenmek durumundadır. Özellikle ülkemiz gibi çocuk nüfusunun yoğun olduğu ülkelerde ve çocuklara verilen önemin farklı boyutlarda yaşandığı değişik toplumlarda çocuk ve iletişim ilişkisi, kültür, iletişim ve toplum değerlerini yeniden irdelemeyi gerektirecek denli sık karşımıza çıkmaktadır.

Çocuğun toplum içindeki konumu onun çay ile tanışıklığını oldukça önemli bir biçimde etkilemektedir. Türk toplumu açısından bakıldığında çocuk çay ilişkisi de yöresel özellikler gösterebilmekte, çocuğun topluma ne denli çabuk kazandırıldığı, ona ne denli toplumsal işlevler yüklendiği ile ilintili olarak değişiklikler göstermektedir. Örneğin, çay bitkisinin yetiştiği yörelerdeki çocuk ve çay ilişkisi ile, diğer bölgelerdeki çocuk çay ilişkisi arasında temel farklılıklar bulunduğu herkesçe onaylanan bir gerçek olarak karşımıza çıkabilmektedir. Günümüzde çocuk, tüm iletişim biçimlerinde merkezde yer almaya başlamıştır ve git gide daha çok çocuk merkezli bir iletişim biçimine doğru gidildiği görülmektedir. Örneğin, yazılı basında, güncel iletişimde, sinemada, tiyatrodaki, kitap ve dergilerde, bilgisayar ve videoda, özellikle de televizyonda çocuk oldukça sık ve yoğun bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, çocuğun çay ile ilgili ilk deneyimlerinden, çay içme ya da içmeme alışkanlığından ve toplumsal iletişiminden başlayarak, çocuğun çayı, kendi dünyasında ve iletişim ortamında nasıl bir yere oturttuğu önem kazanmaktadır. Bunların her biri ayrı ayrı ele alınabileceği gibi, her birinin diğeri ile etkileşimi ile ortaya çıkan karmaşık ve toplu görünüm de çocuğun bu iletişim yumağı içinde nasıl bir yer tuttuğunu görmemizi sağlayabilir.

Ülkemiz açısından çocuğun gözünde çayın nasıl konumlandırıldığı hem genel toplumsal, kültürel ve ekonomik açıdan, hem de ülkemizde çayın geleceğinin belirlenmesi açısından önemlidir. Çocukların alışkanlıklarının, tüketim biçimlerinin ve beklentilerinin nesiller boyunca bir toplumu ne denli değiştirip

yönlendirebileceği bugün yapılan araştırmalar ile belirlenmiş durumdadır. Türkiye gibi nüfusunun yarısına yakınına hatta daha fazlasını genç bir nüfusun oluşturduğu ülkede çayın gerek üretimi ve tüketimi gerekse yarattığı iletişim ortamı tümüyle çocukların biçimlendirmesine bağlı imiş gibi görünmektedir.

Günümüzün ilerleyen ve yaygınlaşan teknolojileri yardımı ile hemen her eve girmiş bulunan televizyon, geçtiğimiz yıllarda sinemanın yerini almış bulunmakta ve hane halkının hemen hemen tek bilgilenme, eğlenme, boş zaman değerlendirme aracı olarak önemli bir konumu sahiplenmiş durumdadır. Televizyon, özellikle büyük şehirlerde, bir yandan gitgide yalnızlaşan insanların en kolay başvuru kaynağı konumunu korumaktadır. Bireysel alışkanlıkların ve iletişim stratejilerinin oluşturulmasında, belirlenmesinde ve biçimlendirilmesinde de televizyonun etkisi artık kaçınılmaz bir biçimde ortaya konmuş durumdadır. Böylelikle, çocuğun yaşamla ilgili deneyimlerinin büyük bir kısmını, yalnızca içinde bulunduğu aile ortamı ile değil, çocukluktan başlayarak izlemeye başladığı televizyon yardımı ile biçimlendirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

İletişim ortamlarının ve iletişim biçimlerinin genelde yetişkinler tarafından oluşturulduğuna dikkat çekildiğinde, henüz bilinçsiz olan çocuk kitlesinin sürekli bir yetişkin dünyası içinde çevresinde olanları izleyerek bunları içselleştirdiği ve giderek çocuksuluktan uzaklaşarak yetişkinleştiği görülmektedir. Çocukların ne denli yetişkin sözceler kullandığı yetişkinlerin büyük bir takdirle birbirlerine aktardığı anılar arasında sık sık yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bütün iletişim stratejilerinin ve

iletişim biçimlerinin adeta çocuğu sarıp sarmalayacak ve onu bir yaşam boyu belli alışkanlıkların esiri edecek, belli kültür öğelerini ve belli iletişim kalıplarını tüketecek biçimde kurgulandığı görülebilecektir.

İletişim ortamlarının hemen tümünde belirgin ya da belirsiz bir biçimde ortaya çıkan bir "çocuk" olgusu bulunmaktadır. İletişimin amacının, içinde yaşadığımız dünyayı, toplumu ve bizi yansıtmak ve belli değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak olduğunu düşündüğümüzde, çocuk öğesinin ne denli yinelendiğini araştırmak gerekmektedir. İletişim ortamlarının aslında nasıl bir dünyayı, nasıl bir toplumu ve o toplum içindeki hangi bireyi, ne açıdan ve ne biçimde yansıtmakta olduğu çok önemlidir. Genelde çocuk, toplum içinde pek fazla önemsenmeyen bir konumda bulunmasından kaynaklanan bir vurdum duymazlıkla tüm iletişim ortamlarında göz ardı edilmektedir. Oysa ki, göz ardı edilen bu olgu, aslında toplumun toplum olmasına yardım eden, onu geleceğe taşıyacak olan, gerçek anlamda onu biçimlendiren ancak sürekli yadsınan ya da en son plana atılan bir olgudur. Çocuğun toplumsal konumunun yadsınması ile birlikte, çocuğun iletişimdeki varlığı ve işlevi de yadsınmış olmaktadır. Oysa ki, sürekli artan çocuk nüfusu ile birlikte toplumun yapısı ve değerleri de değişmekte, değişen farklı kimliklere, farklı bakış açılarına ancak geçmişin, günümüzün ve yarının çocukları ile ulaşılabileceği gerçeği görmezden gelinmektedir. Çocuk, ailenin sürmesi, nesilden nesile devamı için gerekli bir kavramdır. Ailenin anne-baba-çocuktan oluşan üç yapı taşından biridir çocuk. Aile içinde bulunan ergenlik çağından önceki kız ya da erkek bireyler için

kullanılan bu kavram beraberinde çok geniş bir yelpaze içinde farklı bakış açılarını da getirir. Çocuk konusu gündeme geldiğinde aileye ne açıdan ve nasıl bakıldığı, ailenin bir iletişim birimi, kaynağı ve hedefi olarak nasıl görüldüğü önemlidir.

Çocuğun Toplumsal Kimliği ve İletişimsel Rolü

Çocuğun toplumsal kimliği ve toplum içindeki iletişimsel rolü çok önemlidir. Belirgin bir işlevle konumlandırılmadıkça çocuğun toplumda söz söylemesi ya da geçici olsun, kalıcı olsun iletişimsel roller üstlenmesi olağan değildir. Bu açıdan, ailenin yapısı kadar bu yapıyı oluşturan birey sayısı da önem kazanmaktadır. Birey, toplumsal kimliğini öncelikle aile ortamında kazanmaktadır. Aileden aileye görülebilecek farklılıklar nedeniyle oluşabilecek değişik görünüşler, kazanımlar ve kullanımların yanı sıra, toplumun da aileye yüklediği farklı işlevler nedeniyle, bireylerin farklı kimlikler edinmeleri söz konusu olabilmektedir.

Çocukların toplumsal kimliğinin belirlenebilmesi açısından, çocukların aile içinde ortaya çıktığı dönem, çocukların cinsiyeti, sayısı, eğitim durumu, anne babaya yakınlığı ya da uzaklığı, daha geniş bir aile çerçevesi içinde çocuğa verilen önem, çocuk için oluşturulan ve harcanan bütçe, çocuğun ailedeki ve toplumdaki işlevi, ve şu anda burada saymadığımız nice özellik, hep çocuğun ailenin niteliklerini özümsemesi, bunları gelecek nesillere aktarması ya da aktaramaması ile de ilintilidir.

Çocuğun aile içindeki kimliği genellikle aile bireylerinin kimlikleri ile de yakından ilintilidir. Farklı toplumlarda, aileye ve aile

bireylerine farklı işlevler yüklenebilmesine karşın, genellikle baba evin ve ailenin reisi olarak görülürken, anne, ev işlerinden ve çocuklardan sorumlu kişi durumundadır. Çocuklar birinci derecede babaya, daha sonra anneye ve varsa büyük kardeşlere bağlıdırlar ve onların koydukları kurallara uymak durumundadırlar. Türkiye, geçmiş yıllarda genelde, birkaç kuşak çocuk ve torunların bir arada yaşadığı çok çocuklu geniş aile tipini benimsemiş bir toplum olma özelliği göstermektedir. Günümüzde, büyüklüğü bakımından Türkiye'de aile, giderek anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile tipine dönüşmesine karşın, geleneksel dayanışmaların olağan bir sonucu olarak çeşitli derecelerdeki akrabaların katılımı ile büyüyen aile tipleri de varlığını korumaktadır. 2

Endüstrileşme ve kentleşme ile toplumun diğer kurumlarında olduğu gibi ailede de değişimler olmuştur. Aile, yapı, işlevler, roller ve değerler açısından değişmiştir. Ailede gözlenen bu değişimler, dünyadaki diğer toplumlarda bazı farklılıklar gösterse de Türk Ailesi için de geçerlidir. 1960'lerden sonra başlayan hızlı kentleşme ve endüstrileşmenin etkisi ile Türk ailesinde de önemli değişimler olmuştur. Aile yapısı ve aile kavramı değişirken ailenin yalnızca genel yapısı değil bireyleri ve bireylerin birbirleri ile olan ikili-üçlü vb ilişkileri de değişmiştir. Bireylerin işlevleri ve yaşamdan beklentileri de değişmiştir. "Bu değişimlerin en yoğun olarak gözlemlendiği aile tipi ise kent ailesidir." 3 Çünkü kent ailesi yaşamı kırsal kesimdeki aileden daha

2 Türkiye Aile Yılığı, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991, s. 10

3 Demiray Emine, " Türk Filmlerinde Nasıl Evleniyorlar?" 100. yılında Bir Sinema Klasiğı, İ.Ü. İletişim Fakültesi, İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul 1965, s. 64-67.

yoğun ve daha hızlı yaşamakta, güne ayak uydurma çabası içinde daha fazla koşuşturmakta ve modernleşme yolundaki ilerlemelere daha hızlı uyum sağlamak ve sürekli güncelleşmek durumunda kalmaktadır. Yaşamın göreceli olarak daha yavaş aktığı kırsal kesimdeki ailelerin yaşantılarında ise kent ailesindeki hızlı değişimler yaşanmamaktadır. Yine de ailenin öğeleri kırsal kesimde de, kent ailesinde de ortak bazı noktalar sergilemektedir.

Yapılan toplumsal araştırmalarda, toplumu oluşturan iki farklı türün, kadının ve erkeğin özellikleri ayrı ayrı araştırılmakta, çoğunlukla farklı bulgular elde edilmektedir. Bu durumun nedenleri, kuşkusuz önce fiziksel farklılıkları, daha sonra ise toplumsal yapıların bireylere kazandırdıkları ve/veya yükledikleri kimlik farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Tarih boyunca, kadının fiziksel yapısı, doğurganlık özelliği, onu toplum içerisinde farklı bir yere oturtmuştur. Bu farklı durum, her toplumda kadını o toplumun sosyo-ekonomik yapısına bağlı olarak farklı bir statü içerisine oturtmakla birlikte, az ya da çok, erkeğe göre hak, görev ve sorumluluklarını daha zayıflatmış, daha ağırlaştırmıştır. Dinin asıl alındığı, din kurallarına göre yönetilen toplumlarda, kadınların toplumsal yaşamdaki yerleri ile, çoğulcu demokrasilerde ya da totaliter ülkelerde kadının hak ve görevleri farklılıklar göstermektedir. 4

Ailenin kadın erkek, anne-baba kimlikleri de çocuk kimliğine ışık tutmakta, onun biçimlenmesini sağlamaktadır. Kadın, değişik toplumlarda toplumun değişik yönetim güçlerinden sorumlu

---

4 Aziz, Aysel, "Kadınların TRT Radyolarının Yararlanmaları", A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllık, 1977-1978, s. 35-38

dişi cinstir. İkel toplumlardaki avlanma, pişirme ve yaşama ilişkin daha pek çok etkinliği üstlenen kadın, modern toplumlarda ev kadını olma, çalışan kadın olup para kazanma ve annelik görevlerini üstlenmiş görünmektedir. Toplumdaki ve ailedeki yöneticilik güçleri de genellikle doğurganlığı ölçüsünde artmakta ve azalmaktadır. Kimi toplumlarda kadın ne kadar çok doğum yaparsa gücü o denli artmakta iken, kimilerinde ise doğurganlık onun yönetsel gücünü engelleyen bir konumda karşısına çıkmaktadır. Genellikle erkeklerle eşit olabilme, yönetimde onlar kadar söz sahibi olabilme savaşımı veren kadının bazı toplumlarda bunu başarması oldukça güç olmakla birlikte, olanaksız da değildir. Günümüzde kadın, toplum içerisinde erkek karşısındaki hakkı olan yerini alma savaşımını vermekte, kimi ülkelerde bu konuda kimi haklarını da elde etmiş bulunmaktadır. Özellikle batı toplumlarında son yıllarda gelişen ve yayılarak sürdürülen "Woman's Liberation" Kadın özgürlüğü hareketi, bu savaşımın bir başka göstergesidir. Yüzyıllar boyunca kendine verilmeyen haklarını elde etme, görev ve sorumluluklarını üstlenme çabaları, özellikle endüstriyel gelişmelerini tamamlamış ülkelerde verimli olmaya başlamıştır. Gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde ise, kadınlar bu savaşımın değişik aşamalarını aşma savaşımı vermekte, başka eğitim eksikliği olmak üzere çeşitli eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. 5

Gerek toplum içinde gerekse aile içinde kadınların durumu oldukça önemlidir, çünkü çocuklar, ailede en çok kadınlardan,

---

5 Aziz, Aysel, "Kadınların TRT Radyolarının Yararlanmaları", A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllık, 1977-1978, s. 35-38

annelerinden, büyükannelerinden ya da teyzelerinden etkilenmektedir. Kadın olmak ile, eş olmak, aile bireyi olmak ve anne olmak kavramları farklı nitelikler gerektirirler. Özellikle günümüz ekonomik ve toplumsal koşullarında eğitim ve bakım gereksinimleri çocukların annelerinden başka insanlarla daha erken çağlarda daha sık karşılaşmaları gereğini ortaya çıkarmakta bu da çocuğun ailesi ile ilişkilerinde zaman zaman sorunlar yaratmakta, zaman zaman da çocuğun aileye yönelik daha derin bir özlem duymasına ya da ailenin bir bireyi olduğunu daha çabuk kavramasını, aileden olan ile olmayan arasındaki ayrımları daha erken çağlarda duyumsamasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte örneğin davranış kazanımı yönünden ele alınacak olduğunda, çocuğun aile içindeki bireylerin, yani anne babanın davranışlarından olduğu kadar, geniş anlamda diğer aile bireylerinden ve zaman zaman aile dışı bireylerden de eşit oranda etkilenmesi durumu ortaya çıkmaktadır. Böylece karşılaştırma ve yargılama yetenekleri gelişen çocuk, yaşama daha farklı gözlerle bakmaktadır. Bu da daha ileri çağlarda çocuğun aile içindeki otoriteye karşı takınacağı tutum ve davranışları etkilemektedir. Çocuk ya anne-baba, genellikle de yalnızca anne merkezli olmakta, ya babanın otoritesine boyun eğmekte, ya da seçici otorite 6 kullanmaktadır.

---

6 Seçici Otorite: Çocuk Psikolojisinde geçen bir terimdir. Çocuğun, çevresinde bulunan ve onun tutum ve davranışlarını yönlendirebilecek konumda olanlardan kimilerinin sözünü dinleyip diğerlerini dinlememesi çocuğun var olan otoriteler arasında seçim yapması, belli otoriteleri örneğin babayı tanıyıp anne ve büyük anneyi tanımadığı, onların yaptırımlarına uymadığı anlamına gelir.

Erkeklerin toplumun yarısını oluşturan ve genellikle doğu ve batı kültürlerinde yöneten güç olduğu düşünülecek olursa, aile içinde erkeğin varlığı ve konumunun ne denli önemli olduğu ortaya çıkar. İkel toplumlarda avlanan ve küçük kabileleri yöneten erkek yetiştiriciler, modern toplumlarda daha karmaşık ve zor görevler üstlenmişlerdir. Ailenin sosyal, kültürel ve özellikle ekonomik etkinlikleri neredeyse tümüyle erkeğin denetimindedir. Genellikle, ailelerde ilk ve son sözü söyleyen, evin reisi olan, ailenin nerede oturacağına, kimin hangi işle uğraşacağına, evde hangi yemeklerin pişip pişmeyeceğine varıncaya kadar her türlü genel bilgi ve detayla ilgili bu kişinin denetimi aile için çok önemlidir. Doğulu toplumların korku ve saygı, batılı toplumların ise destek ve paylaşım odağı olan bu konum, ailenin özünü oluşturmaktadır. Çünkü genellikle ailede çocuğun olmasına ya da olmamasına, sayısına ve cinsiyetine karar verme gücü de bu konumdaki kişinin denetimine bağlıdır. Erkek olmak ile eş olmak, aile bireyi olmak ve baba olmak kavramları da erkek bireyin farklı kimlikler geliştirmesini ve bunları farklı biçimlerde kullanmasını gerektirmektedir.

Çocuğun aile içindeki konumu çocuğun çay ile ilgili yaşam deneyimlerini ve beklentilerini biçimlendirmektedir. Yukarıda açıklanan rol dağılımına göre örneğin, ailenin kızı, aile içinde ve konuklarla ilgili ortamlarda çay sunumundan sorumluluk yüklenmeye aday olacaktır. Bu görev genellikle ailenin büyük kızı tarafından üstlenilse de zaman içinde varsa daha küçük kız kardeşlerin de gönüllü yardımı nedeni ile ya da başka sebeplerle bir başkasına devredilebilir, vaz geçilebilir bir iletişimsel anahtar rolüdür. Çünkü özellikle kırsal kesimde henüz tam olarak

çocukluktan çıkmadan, 12-15 yaşları arasında kız çocukların "hamaratlıklarına", işe yatkınlıklarına bakılarak damat adayı annesi tarafından "göze kestirildiği" ve bu birliktelik yolunda adımların atılmaya başlandığı da bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında, konuklara çay sunma işlevini yüklenmeye başlayan kız çocuk, bir anlamda aile içindeki bir takım sorumlulukları yüklenmeye başlamış, yetişkinleşmiş olarak görülmektedir. Kent tipi aile ise, ailenin kızını okutması ya da çalıştırması söz konusu olduğunda ise, çay sunumu ya tümüyle annenin yüklediği bir göreve dönüşmekte ya da kırsal kesimdekinden farklı bir biçimde ailenin kızı ya da kızları tarafından yerine getirilebilmektedir. Tüm bu değişik rollere, aile içi ortamda karar verilmekte kimi zaman da toplumsal açıdan getirilen zorlamalar ile bu rollerin dağıtımı ve üstlenilmesi sağlanmaktadır.

Çocuğun Çayı Konumlandırma Biçimi

Çocuk olma durumu, çocukluk çağı başlı başına bir araştırma konusudur. Kendine özgü bazı evreleri ve özellikleri olan bu çağ, insanın yaşamı boyu etkileyebilmesine neden olan izler taşır. Kendi içinde değişik evrelere ayrılan biyolojik, ruhbilimsel ve toplumsal gelişmenin en hızlı ve köklü dönüşümleri bu çağda gerçekleşmektedir. Bir anlamda çocuk, fizyolojik, duygusal ve toplumsal gereksinimlerini tamamlamak isteyen bir varlıktır. Deniz Güler çocuğu yetişkinlerin modeli olmadığı gibi, arkadaş ve

kardeşlerinden farklı, özgür, kendine özgü zeka, algılama ve kişilik özellikleri olan bir birey olarak tanımlamaktadır. 7

İletişim olgusu, bebeklikle birlikte biçimlenmeye başlamakta, önce fiziksel daha sonra da sosyal bir alt yapı oluşturulmaktadır. Yetişkinlikteki iletişim stratejilerinin çoğunun, hatta neredeyse tümünün çocukluğun ilk dönemlerinde oluştuğu ve yaşamın daha sonraki yıllarında ortaya çıktığı saptanmıştır. 8 Bu iletişim stratejileri de çocuğun algılarının gelişmesi ile oldukça bağlantılıdır. Algıların gelişmesi, gelişme hızı ve yoğunluğundan çocukta çocuğa değişebileceği, çocuğun içinde bulunduğu çevreden etkilenebileceği gibi, genelde belli bir yönde ilerleyen ve zaman geçtikçe çevreyi ve iletişim olanaklarını daha iyi görüp daha iyi değerlendirmeyi sağlayan bir araç niteliğindedir. Çocukların belli bir yaşa gelmeden içinde buldukları iletişim ortamını bir yetişkin gibi görmediğini, bunun olanaklarından da bir yetişkin gibi yararlanamadığını göstermektedir.

Bu bilgiler ışığında çocuğun, güncel olarak kullanacağı iletişim ortamına somut olarak, ya da gelecekte kullanacağı iletişim ortamına soyut olarak konumlandırmalar yapması söz konusu

7 Güler Deniz, "Çocuk, Televizyon ve Çizgi Film", AÖF, İletişim Bilimleri Dergisi, Ocak 1989, sayı:5, s. 164.

8 Faerch, C., & G. Kasper, (1983) Strategies of Interlanguage Communication, London, Longman.

Cherry, C., (1957) On Human Communication, Cambridge University Press.

Chomsky, C., (1969) Acquisition of Syntax in Children from 5 to 10, Cambridge, Mass: The MIT Press.

Dale, P.S., (1975) Language Development: Structure and Function, New York: Holt, Rinehart, Winston.

Shuy, R.W. & R.W. Fasold, (eds), (1973) Language Attitudes: Current Trends & Prospects, Washington: Georgetown University Press.

Mussen, P.H., Conger, J.J & Kagan, J., Child Development & Personality, Harper & Row Pub. N.Y., 1979, (5th ed) s. 110-128

olabilecektir. Örneğin, çocuk, çayı gerek çevresinde gördüğü kültürel yapı içinde edindiği deneyimlerine göre gerekse zaman içinde kendisinin oluşturduğu beğeni ve alışkanlıklara göre yaşamında bir yere koyacaktır.

Çocuk Açısından Çayın İletişimsel Önemi ve Toplumsal Bağlamı

Arkadaşların, okulun ve çevresel etkenlerin de çocuğun tutum ve davranış geliştirmesine, modelleme yapmasına ve toplumsallaşmasına etkisi oldukça yoğundur. Kitle iletişim araçları, özellikle televizyon, çocuğun davranış, tutum, standart ve değerlerini olumlu ve olumsuz yönde etkileyerek toplumsallaşmasına etkide ve katkıda bulunur. Çocuğun algılarının gelişmesinde ve güçlenmesinde, içinde bulunduğu ortamın ve özellikle annenin payı çok yoğundur. Çocuğun bellek açısından zengin bir kapasiteye sahip olması, onun doğuştan getirdiği bir özellik olabileceği gibi, yine çevresel etkenlerle belleğin güçlendirilmesi de söz konusu olabilmektedir. Çocuk, işine yarayacak bilgileri kısa süreli ve uzun süreli belleğe kaydederek günlük yaşamda kullanılabilir hale getirir. Piaget'ye göye, çocuk, kendi dünyasına bir anlam kazandırabilmek için çevresindeki insan ve nesnelere ilgili bir etkinlik içine girer. Bu durumda çocuğun belleğine kaydettiği olaylar, onun anlam ve önem yüklediği insan ve nesnelere dir. Belli bir zaman sonra, bunların çoğu otomatik hale gelebilir. Çocuk ilkel bağdaştırmalardan, soyut yorumlama ve çıkarsama ve kuramsal durumları akılcı yolla düşünebilme anlamına gelen işlemlere, yani daha karmaşık ve yüksek düzeydeki yapılar

doğru belirgin bir çaba içindedir. Düşünme ve kavrama yeteneğini geliştirebilmek için yoğun bir çaba harcayan çocuk, bunu aktarabildiğini gördükçe daha da yoğun bir çabaya girişecektir. Çocuğun algılarının, düşüncelerinin ve eğilimlerinin aktarabileceği tek araç dildir. Dil aynı zamanda çocukların düşüncelerini düzenleyebilmelerine ve duygularını ifade edebilmelerine de olanak hazırlar. Geçmişin kültürel değerleri, inançları ve gelece taşıyan her şey dil ile çocuklara geçer. Dil yalnızca bunların ve toplumsal iletişimin öğrenilmesini sağlamaz aynı zamanda düşünme, bellek, yorumlama, problem çözme ve planlama gibi bilişsel süreçleri de içerir. Dil çocuğun egosundan uzaklaşıp onun sosyal bir kişi olmasını sağlayan, kendini ve çevresini tanımasını sağlayan bir yapıdadır.

Sağlık: Çinlilere göre bu iki maddeyi ve hatta daha fazlasını içeren çay, herşeye iyi gelmektedir. Soğuk günlerde içinizi ısıtmaya, sıcak günlerde serinletmeye, üzüntülü iseniz neşelendirmeye, çok heyecanlı iseniz de sakinleştirmeye yarar. Bu yüzden yeryüzünde bu denli etkili bir içecek yoktur denilebilir. Ancak, çocuğun çayla ilişkisi, pek çok toplumda kısıtlanmıştır. Çayın içerdiği iki madde kafein ve tanin bir anlamda uyarıcı maddelerdir ve sık sık, fazla miktarda ya da yoğun oranda tüketilmeleri gerek bünyenin sağlığı gerekse gelişimi açısından sorun yaratabilmektedir. Toplumda, kansızlık, görme bozuklukları, kalp rahatsızlıkları, mide şikayetleri, tansiyonda oynamalar gibi bazı sağlık şikayetlerinin temelinde çay-kahve gibi maddelerin yattığı görüşü yaygındır. Bu yüzden, çocukların bilinçli ya da bilinçsiz olarak belli bir dönem çaydan uzak tutulmaları söz konusudur. Bu

tür bir uzaklaştırma, çayın sıcak tüketilmesi ile de yakından ilgilidir. Çocukların hassas olmaları nedeniyle fazla sıcak yiyecek ve içeceklerle tanışmaları zaman almaktadır. Bu yüzden Türk toplumunda çocuklar için "paşa çayı" uygulaması yapılmakta, çocukların içeceği çayın renginin açık olmasına ve ılık olmasına dikkat edilmektedir.

Ev Ortamı: Çocuk açısından çayın tüketim ortamı genelde ev ortamıdır. Ancak,

a) Çayın tüketim zamanı ve ortamının çocuğa uygunluğu da çocuğun bu zaman diliminden ya da ortamdaki uzak tutulmasına neden olabilmektedir. Türk toplumunda erkeğe ve ailenin büyüklerine yöneltilen saygı ve özenden dolayı, bu kişilerin rahat ve gürültüsüz bir ortamda bulunmalarının sağlanması amaç edinilmiştir. Bu da özellikle geçmişteki geleneksel kalabalık ailelerin çocuklara ayrı sofraya kurulması, onlarla ayrıca ilgilenilmesi bağlamını oluşturmuştur. Bu durumda yetişkinlerin yiyecekleri, içecekleri ile çocuklara sunulanlar arasında farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Genelde evde çay sunumunun gerçekleştirildiği üç zaman dilimi karşımıza çıkmaktadır. Sabah kahvaltısı, akşam üstü 16:00-17:00 arası ve akşam yemeği sonrası.

i) Aile büyüklerine ve evin erkeğine gösterilen özenin bir benzeri de özel bir beslenme düzeni gerektiren çocuklara yöneliktir. Anneler ve diğer ev sakinleri onların sağlıklı beslenmesi ve gelişimleri için gerekli besinleri düzenli olarak almalarına özen gösterirler. Yetişkinlerden farklı olarak daha kuvvetli ve daha sık beslenmeleri gereken

çocukların öğünleri ister istemez yetişkinlerden farklılık gösterecektir. Sabah kahvaltısında içecek olarak sunulan ılık sütün çocuklar açısından daha sağlıklı ve gelişime yardımcı olduğu bilinmektedir. Zihin açıklığı sağladığı ve keyif verdiği dűřünűlen çayın ise yetişkinlere uygun olduğu dűřünülmektedir. Bu durumda çocuğun ayı kendisinin dışında ۆncelikle yetişkinlere yۆnelik bir iletişimsel bir ortam içinde konumlandırması sۆz konusudur. Çocuėun ayı kendi bireysel yaşamında konumlandırması ise çocuğun gerçek anlamda çayla tanışıklığı ile gerçekleşebilecektir. Bu da belli bir yařa gelip yetişkinlerin sofrasını paylaştığında olabilmektedir.

Öte yandan, geleneksel aile yapısının dıřında yer alan gűnűműz çekirdek ailelerinde hem aile bireylerinin eskisine oranla azalması sۆz konusudur hem de ailenin bir arada olabildiėi öğűn sayısı gitgide azalmaktadır. ۆzellikle de çalıřan anneler açısından hem yetişkinler için hem de çocuklar için ayrı sofraya kurulması, ayrı zaman ve emek harcanması olanaėı pek kalmamıřtır. Bu durumda aynı sofraya dűzeni içinde farklı içeceklerin sunumu sۆz konusu olabilmekte, kimi zaman aceleden, kimi zaman diyet nedeni ile çay sunumu ve bu sunuma gۆsterilen ۆzen yavař yavař azalmaktadır.

ii) Akřam ۆstű sunulan çay ortamında ise çocukların hořlarına gidecek kurabiyeler

ve poğaçalar bulunmasına karşın, yine yetişkinlerin ۆzellikle de kadınların bir arada bulunduğu bu ortamdan çocukların

uzak tutulmasına özen gösterilmektedir. Genellikle yeme biçimleri yetişkinlere ayak uyduramayacak denli dağınık olan çocukların farklı bir ortamda bulunmalarına özen gösterilmekte, ortam farklılığı, içecek farklılığını da beraberinde getirebilmektedir. Ayrıca bayanların çoğunun komşu ziyaretlerinde buldukları bu saatlerde okul çağındaki çocukların genellikle yer almadığı da görülmektedir.

iii) Akşam yemeklerinden sonra gerçekleştirilen çay servislerinde ise genellikle çocukların yattığı saatler yeğlenmektedir. Çocukların çay sunumuna katılmaları durumunda ise çok fazla şey değişmemekte, büyüklerin genellikle bir arada sohbet ettikleri ya da televizyon izledikleri, belki de misafirlerin bulunduğu bu tür ortamlardan olabildiğince uzak tutulmaları sağlanmaya çalışılmaktadır.

b) Geleneksel kalabalık aile geleneğinden gitgide uzaklaştığı günümüzde ise, çekirdek ailenin ayrılmaz bir parçası olarak görülen çocuk, büyüklerin gitgide kısalan evde geçirilen zamanını paylaşmak durumunda kalmaktadır. Bu zaman diliminde kimi zaman tümüyle ilgi odağı haline gelirken, kimi zaman da ihmal edilen bir konumda kalmaktadır.

Diğer Ortamlar: Gün içinde çocuğun bulunduğu ortamların çoğu çay içmeye elverişli ortamlar değildir. Aile açısından bakıldığında, sabah kahvaltısında çocukların sağlık ve gelişim açısından özel bir beslenme düzeni gerektirmesi nedeniyle çay uygun bir içecek olarak görülmez. Bunun yanı sıra örneğin, okul

öncesi eğitim kurumlarında da çocukların küçük olmaları nedeniyle genelde sıcak servis yapılması gereken içeceklerin sağlıklı beslenmeye uygun olup olmadıklarından çok içerdikleri dökülme, yanma tehlikeleri nedeniyle kısıtlı olduğu görülmektedir. Okul yaşına gelen çocukların ise, beslenme saatlerinin kısıtlı olması, okul ve kantin ortamındaki fiziki olanaksızlıklar çayın yerine soğuk içeceklerin tercih edilmesini gerektirmektedir.

"Çocuk Gözü" ile "Çay" ın İletişimsel Önemi Ve Toplumsal Bağlamının saptanabilmesi amacı ile çocuklar üzerinde bir anket çalışması gerçekleştirilmiş ve bu anketin sonuçları değerlendirilmiştir.

Anket Sonuçları

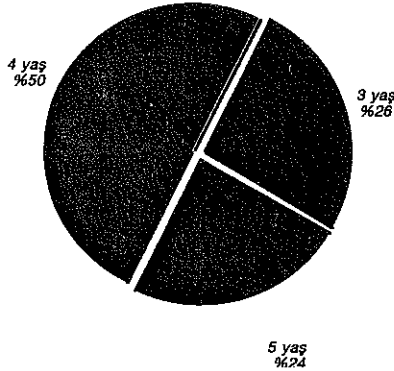
Pembe-Mavi çocuk evi ve Kaya çocuk evindeki 3-4-5 yaşlarındaki 50 çocuk üzerinde gerçekleştirilen anket çalışmasında, çocukların çayı nasıl gördükleri ve yaşamlarında nasıl konumlandıkları saptanmaya çalışılmıştır. 5 yaş grubundan 12, 4 yaş grubundan 25 ve 3 yaş grubundan 13 çocuğun katıldığı anket çalışmasında, 20 erkek 30 kız çocuk yer almıştır.

Çocukların, çay nedir sorusuna verdikleri yanıtlarda, çayı bardak, fincan, çaydanlık gibi nesnelere özdeşleştirdikleri durum oranı %8, şekerle özdeşleştiren çocukların oranı %4, sıcaklıkla %4, sağlıklı %2 ve %2'nin de hayatla özdeşleştirdikleri saptanmıştır. Çocukların %2'si çayı bir öğünle, kahvaltı ile özdeşleştirirken, çocukların ancak %2'si çayın ne olduğunu bilmediğini ifade etmiştir. Çayı içmek eylemi ile özdeşleştiren çocukların oranı %18 iken, çayı içme eyleminin nesnesi, içecek bir

şey olarak gören çocukların oranı ise %56 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuklara kimlerin çay içtiği sorulduğunda çok değişik biçimlerde ifade edilen yanıtlarla karşılaşılmıştır. Çocukların, kimlerin çay içtiği sorusunu algılayış ve ifade ediş biçimleri, yaşamlarında çayın nasıl tüketildiği ile ilgili görünmektedir. Verilen yanıtlardan, çocukların çayın tüketimi ile ilgili bir takım beklentileri olduğu ve çocuk gözü ile çayın potansiyel tüketicilerin belirlenmiş olduğunu ortaya koymaktadırlar. Çocukların çayın kimler tarafından tüketildiği ile ilgili saptamaları şu belirgin gruplarda toplanmaktadır. Çayı "adamlar"ın içtiğini söyleyen çocukların oranı %4 olup, bu çocukların çayı, yabancılara ve erkeklere yönelik görmekte oldukları düşünülebilir. Aynı soruyu "adamlar ve çocuklar" olarak yanıtlayanların oranı ise %2 (yanıtı veren çocuklar erkek olduğu için) çayın erkek egemen bir toplumun simgesi olarak gördüğü düşünülebilir. Benzer biçimde, çayın "erkekler" tarafından tüketildiğini düşünen %2'lik bir grup, "başkaları ve adamlar" tarafından tüketildiği düşüncesini taşıyan %2'lik bir başka grup da

Ankete Katılan Çocukların Oranı

aynı şeyi ifade etmektedir. Çocukların çayı "kadınlar"ın içtiğini bir içecek olarak görmesi ise %2 ile sınırlı kalmaktadır. Hatta, çocuk gözü ile çayın bu eril yapısı, çayın aileye yönelik tüketimi durumunda bile %2 oranında "babam ve annem", %10 oranında ise "babam" ya da "babalar" yanıtları ile karşımıza çıkabilmektedir. Çocukların çayı, aile dışından başkalarına yönelik olarak gördüğü de çayın %4 oranında "misafirler" ve %2 oranında "misafirler ve anne-babalar" tarafından tüketildiğinin ifade edilmesi ile ortaya koyulmaktadır.

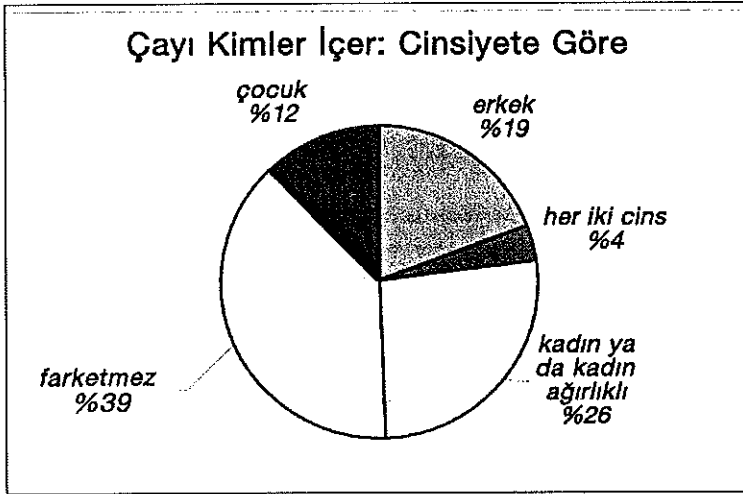
Çay içme eyleminin çocuğun yakınında çay içen somut kişilerle özdeşleştirildiği gözlenmiştir. Örneğin, kimlerin çay içtiği sorusuna "anneannem ve teyzem", "Sevgi öğretmen", ya da "öğretmenim" gibi bireyselleştirilmiş yanıtlar veren çocukların oranı %6'dır.

Çay içmenin aileye yönelik bir etkinlik olduğunu düşünen çocukların "Kimler çay içer" sorusuna "anne-baba-çocuk" olarak yanıt verdikleri (%6) görülmektedir. Çocukların, "çay içenler" sınıfını soyutlayabildikleri bunları çoğul olarak ifade etmeleri ile ortaya koyulmaktadır. Çocukların kendilerinin gerçekleştirdikleri çay içme eylemini paylaştıkları kişiyi de "çocuklar ve anneler" yanıtı ile (%2) ya da "büyükler ve çocuklar" yanıtı ile (%4) soyutlayabildikleri ve genelleştirdikleri görülebilmektedir. Çayın aileye özgü bir yeri olduğunu düşünen çocukların çay içimini "annem ve babam" biçiminde somutlaştırma oranları %10 olarak karşımıza çıkarken, bunu "anneler ve babalar" biçiminde soyutlayanların oranı da yine %10'dur. Çayın tüketimini "baba" kökenli olarak görenlerin oranı ise %12'ye ulaşmaktadır.

Çocukların genelde kendilerini çayın içme eyleminin dışında tuttukları da oldukça sık karşılaşılan bir durumdur. Yanıtlar arasında, "küçükler" in çay içtiğini düşünenlerin oranı yalnızca %2 iken, "büyükler" in çay içtiğini düşünen çocukların oranı %24'e ulaşmaktadır.

Çocuklar, çayın, büyük küçük herkes tarafından tüketilebilecek bir ürün olduğunu düşünmektedirler. Çayın "Herkes" tarafından tüketildiğini düşünen çocukların oranı %2, genelde "insanlar" tarafından tüketildiğini düşünenler ise %6'dır.

Çay tüketenlerin cinsiyetine göre düşünüldüğünde, çayın

çocuklar açısından belirgin olarak %26 oranında "dişil" (feminen) olarak görülmesine karşılık, %19 oranında da "eril" (masculine) görülmektedir. Çayın her iki cins tarafından da tüketilebileceği ni vurgulayan %4'lük bir oran ile çay tüketiminin cinsiyet ile

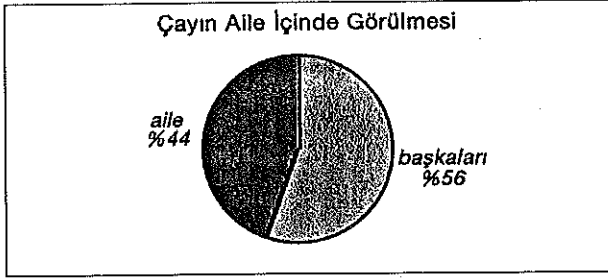
sınırlanmadığı %39'luk bir oran karşımıza çıkmaktadır. Çayın çocuklar tarafından tüketilebileceğini düşünen %12'lik bir oran da buna eklendiğinden, çayın cinsiyetsizliğinin oranı %51'e yükselmektedir.

Çayın ve çay içme eyleminin ne denli aileye ya da başkalarına yönelik bir olgu olduğu ise, %44 oranında aileye, %56 oranında başkalarına yönelik olarak ifade edilmesi ile ortaya koyulmaktadır.

Çayın içildiği zamanla ilgili çocuk gözlemleri ise, yine somuttan soyuta değişen bir yelpaze içinde görülebilmektedir. Çay içme zamanı ile hiçbir saptama yapamayan ve bilmediğini ifade eden çocukların oranı %2 olarak saptanmıştır. Çay içme zamanı olarak "saat 3'te", "biraz sonra", ya da "yarın" gibi kesin zaman bildiren çocukların oranı %6'dır.

Çayın belli zaman dilimlerinde içildiğini soyutlayarak ifade eden çocukların oranı ise daha yüksektir. Bu durum, çocukların çay içme eylemini bir alışkanlık olarak gördüklerinin kanıtı olarak kabul edilebilir. Çayın "sabah" içildiğini ifade edenlerin oranı %24, "akşam" içildiğini ifade eden çocukların oranı %8, "gündüz" içildiğini ifade edenlerin oranı ise %2'dir. Çayın zaman sınırlaması olmaksızın "her zaman" içilebileceğini ifade eden çocukların oranı ise %4'dür.

Çay içmeyi daha geniş bir zaman dilimine yayma eğilimi ise çayın "büyüyünce" içilebileceğini ifade eden %2'lik oranda karşımıza

çıkılmaktadır. Çay içme eylemini belli bazı şartlara koşullama görülmektedir. Bunun yanı sıra %2'lik bir oranda karşımıza çıkan, "canı istediği zaman" çay içme de aynı bir koşullama gibi görülebilir. Bir başka koşullama da %2'lik oranda karşılaşılan "gelince" ifadesidir. Çay içmenin bir gelme, gitme eylemi ile birlikte ortaya çıkması söz konusudur. Benzer biçimde %2'lik oranda "misafir geldiği zaman" koşullaması, %2'şerlik lik oranlarda da "sigara içerken" ve "yemeği beklerken" koşullamaları görülmektedir.

Çayın bir öğüne eşlik etmesi durumu ise %18'lik bir oranda "kahvaltıda", %4'lük bir oranda "yemekte", %2'lik bir oranda ise "kahvaltıdan sonra" biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

Çay içmenin nedeni ise çocuklar tarafından halen sorgulanmakta gibi görülmektedir. Yanıtlara göre çocukların %36'sı çayın neden içildiğini bilmediğini ifade etmektedir. %2'si ise her zaman içerler yanıtı ile çay içmenin nedensizliğini vurgulamaya çalışmaktadır. Çayın içilmesi için sebepler gösterenler ise bu nedenleri çok farklı kalıplara oturtmaktadır. Genelde çay içmenin

yararlı bir şey olduğunu ifade eden çocuklar, bu yararları, şu biçimde sıralamaktadırlar. Çocukların bazılarının çayı sigara içme eylemi ile ilintilendirdikleri görülmektedir. Bunların %2'sine göre büyükler "ağız sigara kokmasın diye" ve %2'sine göre de "sigara içmedikleri için" çay içmektedirler. Çay içme eyleminin "karanlık olduğu için" gerçekleştirildiğini söyleyen çocukların oranı %2 olarak karşımıza çıkarken, çay içmeyi, yeme eylemi ile ilintilendirenlerin oranı oldukça fazladır. Örneğin, çay içme nedeni olarak "karnın acıkması" %2 oranında, "kahvaltı yapmak için" çay içme oranı da %2 oranında karşımıza çıkabilmektedir. Çocukların büyük bir çoğunluğu çayın kendi açılarından işlevselliğini vurgulayarak çayın %10 oranında "yiyeceklerin yumuşatılması için" içildiğini dile getirmektedir. Çayın "büyümek için" içildiğini söyleyen %12'lik bir orana karşın, diğerlerinin de çayı "büyüdükleri için" tükettiklerini söyleyenlerin oranı da %6 olarak belirlenmektedir. "Misafiriğe ya da toplantıya gitmek/gelmek" de %4 oranında çay içme nedeni olarak görülmektedir.

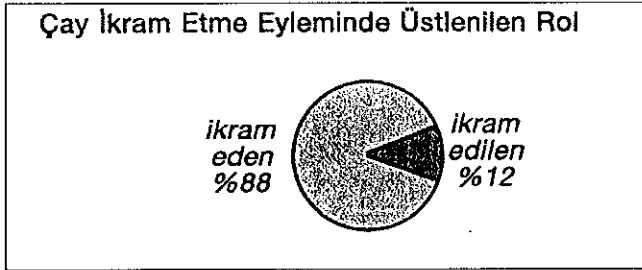
Tüm bu yanıtlarına karşın, çocuklar arasında çayın "eğlenceli" bir atmosfer yaratmak için, büyükler tarafından tüketildiği görüşü daha yaygın olarak görülmektedir. Çocukların %20'si çayın "sevdikleri, canları istediği için, eğlence olsun diye ya da zaman geçirmek için" tüketildiğini düşünmektedirler.

Özel olarak kendi çay içme eylemleri sorgulandığında, çocukların %58'i sürekli olarak çay içtiğini, %14'ü arada sırada, %2'si günde bir tane, %6'si çocuk çayı, ılık ya da soğuk çay içtiğini belirtmiştir. %2'si ise çok şekerli çayı benimsediğini ifade etmiştir. Çay içmediğini ifade eden çocukların oranı ise %18'dir.

Çocukların kendi çay tüketim zamanlaması ile ilgili saptamaları da oldukça ilginçtir. Bu konu ile ilgili en kalabalık grup, %70'lik bir oranda kahvaltıda çay içtiklerini ifade edenler olarak karşımıza çıkmaktadır. "Çay olduğunda", "annem yaptığında" ya da "babamlar içerken" biçiminde kendi çay içimini başkalarına bağlantılandıran çocukların oranı %12'dir. Genel olarak "her zaman" çay içtiğini söyleyen çocukların oranı yalnızca %2'de kalırken, "akşamları" çay içtiğini ifade edenlerin oranı %12'ye ulaşmaktadır. Çay içme zamanı olarak "Okula giderken" yanıtı %2, "bisküvi yediğimde" yanıtı da %2 olarak karşımıza çıkmaktadır. "Çay içmediğini" ifade eden %2'lik bir gruba karşın, çay içme zamanını "eğlence" zamanı olarak nitelendiren %6'lık bir grup da bulunmaktadır.

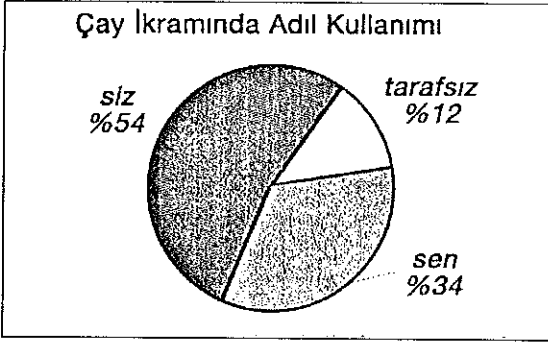
Çocukların "Çay"ın iletişimsel önemi ve toplumsal bağlamını kendi diyaloglarında ve edimlerinde nasıl konumlandığını görmek için kendilerinden çay içme ya da ikram etme eylemlerine girişmeleri istenmiştir. Bu rol üstlenme durumunda çocukların %88'inin çayı ikram eden, %12'sinin ise çay ikram edilen kişi rolünü üstlendikleri ve uyguladıkları görülmüştür.

Adılların kullanımı, çay ikram eden kişi ile ikram edilen kişi

arasındaki iletişim bağının ne denli resmi ya da samimi olduğunu belirtmek amacıyla göz önünde bulundurulabilir. Genelde, çay ikramı, yani çayın yabancılara sunumu genellikle bir misafir ya da yabancı ortamında olduğundan, çocukların bu ikram özelliklerini çok başarılı bir biçimde öğrendikleri ve uygulamakta oldukları dikkat çekmektedir. Kendi aralarında "misafircilik" oynuyormuş gibi yapan çocuklar, söz konusu, her gün görüştükları arkadaşları bile olsa, sıra çay ikramına geldiğinde, çayı, "siz" adılı ile sunmayı yeğlemektedirler. Bu oran çocukların %54'ünü kapsarken, %34'ünde ise "sen" adılının yeğlendiği görülmekte, böylelikle, çayın samimi bir ortamda sunumu söz konusu edilmektedir. Çocukların ancak, %12'si tarafsız olmayı seçmişlerdir.

Yapılan çalışmada, çocukların büyük oranda çay ile ilgili iletişimsel ve toplumsal bağlamı yaratabildikleri gözlenmiştir. Söylem bazında, pek çok değişik biçimde çayın ikram edildiği dikkati çekmiştir. Dikkati çeken bir başka nokta da çocuktaki çay

sunma eğiliminin yalnızca bir taklit ya da yansılama olmadığı, bunu, değişik ortamlarda, değişik kişilere karşı farklı biçimlerde gerçekleştirebilecek zenginliği yansıtacak denli özümsemiş olmasıdır. İkrâm sözcükleri arasında en sık kullanılanlar arasında şunlar yer almaktadır.

- Alır mısın
- Alır mısın arkadaşım
- Alır mısınız
- Alır mısın çayını
- Buyrun
- Buyrun, alır mısınız
- Buyrun, çay alır mısın
- Buyrun, çay alır mısınız
- Buyrun, çay içer misiniz
- Buyrun, içer misiniz
- Çay alır mısın
- Çay alır mısınız
- Çay alır mıydınız
- Çay içer misin
- Çay içer misiniz
- Alın, çay için

Bunun yanı sıra, çocukların, çayın yarattığı iletişim ortamını zenginleştirecek biçimde, kendi düşgüçlerini harekete geçirdikleri ve bunu oyunlaştırarak yansıttıkları görülmektedir. Örneğin, "şimdi size çay ikram edeceğim" gibi girişler yapmakta, "Çaydanlık da

nerede acaba?" gibi diğer gerekli nesnelere çağrıştırmakta, "Hay Allah, süzgeç koymayı unuttum!" gibi sürprizler hazırlamakta, ya da "Çay ikram etmiyorum, birazdan yemek yiyeceğiz" gibi saptamalarda bulunmaktadır. Çayın bir başka konuyla bağlantılandırılması durumunda, örneğin "Kahvaltı hazır, çaylar hazır!" denilebilmektedir. Büyük yaştaki çocukların kendilerinden küçüklere çay ikram etmesi durumunda "Yanında bisküvi de vereyim mi?" demeleri ise, büyüklerin çocuk ve çay ilişkisine bakış biçimini olduğu gibi yansıtdıklarını göstermektedir. Çayın bir sohbet ortamı yaratabilmesi için sözü olabildiğince uzatmaya çalışan çocuklar, "Merhaba, nasılsın, buyrun çay içer misiniz?" gibi daha uzun tümceler de kurmakta, yolda karşılaştığı arkadaşına ise "Haydi, bize gidelim, birer çay içelim" diyerek, daha uzun konuşma bağlamı yaratmaktadır.

Gözlemlenen ortamda erkek çocukların da çay ikram ortamına katıldıkları gözlenmiş olup, yalnızca iki tanesinin "Çaylar nerede kaldı!" diye baba rolü yaptıkları dikkati çekmiştir.

Yaşları 3-5 arasında değişen bu 50 kişilik çocuk grubunun çaya bakış açıları, elbette, tüm çocuklar için bir gösterge değildir. "Çay" ın çocuğun yaşamında nasıl algılandığı ve konumlandırıldığı, nasıl bir iletişim ve etkileşim bağlamında görüldüğü çayın o çocuğun yaşadığı toplumsal birim içindeki bağlamı ile ortaya çıkarılabilir.

Sonuç

Bu çalışmaların sonuçlarına bakarak, çocuğun çay ile ilgili deneyimlerinin ve çayı yaşamlarında konumlandırma biçimlerinin çok erken yaşlardan başlayarak oluştuğu söylenebilir. Çocuk, gerek kendi çocuk kimliğinin gerekse kendi dışındaki yetişkin kimliklerinin farkında olarak, çayın içildiği yer, zaman ve farklı çay içme ortamlarının ayırdındadır. Bu bakış açısı ile çay içme eylemi ile sıklıkla karşılaşmasının önemi çok fazla görünmektedir. Çay söz konusu olduğunda çocukların belli bir bilince ulaştıkları söylenebilir. Bu bağlamda, gerek çayın getirdiği sosyal ve fiziksel bağlamdan gerekse çay içme amacı ile kullanılan araç gereçten oldukça haberdar görünen çocukların, dil ile ilgili değişik çay sunum ve kabul etme yetilerini zengin bir biçimde kullandıkları, dil ötesi kavramlar ve dil üstü birimler açısından da bilinçli oldukları ortaya çıkmaktadır. Çocukların iletişimsel öğeler ve toplumsal bağlam açısından çay kültürünü almış olmaları, gelecek nesillere bunu aktaracaklarının bir göstergesidir.